

технічні засоби, в тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом, тощо.

У зв'язку з цим пропонується усунути цю прогалину шляхом закріплення в окремій статті КПК України переліку прав захисника, що в свою чергу дасть йому можливість реалізувати його права в повному обсязі.

Підводячи підсумки слід сказати, що участь захисника, як на стадії досудового розслідування, так і в кримінальному процесі в цілому – засіб і наслідок реалізації підозрюваним (обвинуваченим) права на захист. Особа може вдатися до допомоги захисника або відмовитися від його допомоги в будь-який момент. Така відмова допускається лише з ініціативи самої особи. Вимушена відмова підозрюваного (обвинуваченого) від захисника вважається порушенням права особи на захист і визнається підставою для скасування вироку. Таким чином, заснована на законі участь адвоката у кримінальному судочинстві, а також надані захиснику-адвокату процесуальні функції і реальні можливості для їх реалізації є дуже важливою складовою забезпечення принципу змагальності кримінального судочинства.

Список бібліографічних посилань: 1. Верещагіна А. В. Обеспечение права обвиняемого на защиту на досудебных стадиях. *Государство и право*. 2002. № 5. С. 79. 2. Капліна О. Проблеми забезпечення адекватності тлумачення частини 4 статті 61 Кримінально-процесуального кодексу України при усуненні захисника від участі у кримінальній справі. *Юридична Україна*. 2005. № 8. С. 59–63. 3. Кримінальний процесуальний кодекс України (станом на 1 квітня 2017 р.). Харків: Право, 2017. 365 с. 4. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстиніан, 2012. 1224 с. 5. Кухарук Ю. О. Відвід захисника від участі у кримінальній справі в кримінальному процесі України: монографія. Київ: Центр учб. літ., 2013. С. 36. 6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 02.10.2017). 7. Фаткуллін Ф. Н., Зинатуллин З. З., Аврах Я. С. Обвинение и защита по уголовным делам: учеб. пособие. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1976. 165 с.

Одержано 07.10.2017

УДК 343.139

Оксана Валентинівна ЗАХАРЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7384-383X>

ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЇ ЗАХИСТУ В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Судовий розгляд є вирішальною стадією кримінального провадження, оскільки в ній встановлюються винуватість або невинуватість обвинуваченого, виноситься рішення, що визначає його подальшу долю.

У ході судового розгляду повністю реалізуються основні засади кримінального провадження, які забезпечують виконання його завдань.

Процедура судового розгляду історично склалася і є найбільш сталою в порівнянні з іншими етапами і провадженнями кримінального судочинства. Цій стадії та участі в ній сторін присвячена значна кількість наукових робіт, які навіть після прийняття КПК України у 2012 р. не втратили своєї актуальності [2; 3; 6; 11; 14; 15;].

Слід погодитись з позицією науковців, які розглядають увесь кримінальний процес як сукупність гарантій для сторони захисту, вважаючи, що основне призначення його полягає не стільки в тому, щоб викрити винного, скільки в тому, щоб захистити невинного від несправедливого обвинувачення. Відповідно до цього підходу кримінальний процес є сукупністю гарантій проти незаконного засудження, а будь-яка його норма тією чи іншою мірою покликана сприяти наданню обвинуваченому можливості довести свою невинуватість [9, с. 89].

Здійснення функції захисту в судовому провадженні визначається завданнями, які стоять перед стороною захисту на цьому етапі кримінального провадження, виходячи з яких обираються засоби та способи, а також виробляється стратегія і тактика захисту.

Відповідно до ч. 2 ст. 318 КПК України судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, крім випадків, передбачених КПК України. Ця норма є гарантією здійснення кримінального провадження на основі змагальності.

Розглядаючи участь сторони захисту у судовому розгляді в першій інстанції, необхідно зупинитися на особливостях проведення допиту обвинуваченого, свідка, потерпілого та експерта.

Як зазначає В. Ю. Шепітько, допит – це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для справи. Допит є найбільш поширеним способом одержання доказів. Мета допиту полягає в отриманні повних, що об'єктивно відображають дійсність показань. Ці показання є джерелом доказів, а фактичні дані, які в них містяться, – доказами [16, с. 224].

Міжнародно-правові стандарти справедливого кримінального судочинства передбачають змагальну процедуру судового допиту – проведення прямого та перехресного допитів.

Прямий допит – це перший допит свідка стороною, яка представляє його показання в якості доказу. Допит цього свідка протилежною стороною є перехресним допитом. Останній виступає не тільки як засіб перевірки доказів, й як контраргумент і спростування доказу противника.

Перехресний допит – це допит особи, чії показання надаються як доказ супротивною стороною для критичного дослідження та перевірки відомостей, які в них містяться та представлені в ході прямого допиту, їх джерела та носія, а також для отримання нових даних від особи, допитаної при прямому допиті [12, с. 247].

Перехресний допит вважається основним способом перевірки показань свідка, під час якого сторони кримінального провадження мають право ставити запитання щодо: а) його можливості сприймати факти, про які він дає показання; б) інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка; в) попередніх показань, які не узгоджуються із його щойно наданими показаннями, тощо. Зазначимо, що свідок, у свою чергу, згідно з ч. 3 ст. 96 КПК України зобов'язаний відповідати на запитання, спрямовані на з'ясування достовірності його показань [7, с. 90].

Право сторони захисту на перехресний допит основних свідків обвинувачення є загальновизнаним, його порушення вважається ЄСПЛ істотним обмеженням права на захист [8, с. 104–105]. Це право визнано в таких міжнародно-правових актах, як КЗПЛ (ст. 6 (3) (d)) [4], МПГПП (ст. 14 (3) (e)) [10]. Проведення перехресного допиту також закріплено у Правилах процедур і доказування, що застосовуються всіма органами міжнародної юстиції, діючими на підставі Римського статуту Міжнародного кримінального суду [13].

У зв'язку з поділом у КПК України допитів на прямий, перехресний і додатковий змінена черговість постановки питань різними учасниками судового розгляду. Так, обвинуваченого першим допитує прокурор, а потім захисник. Після цього обвинуваченому можуть бути поставлені запитання потерпілим, іншими обвинуваченими, цивільними позивачем та відповідачем, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ч. 1 ст. 351 КПК України).

Показання обвинуваченого оцінюються судом разом із іншими доказами. Свою вину у вчиненні ним кримінального правопорушення обвинувачений може визнавати повністю,

частково або заперечувати. Він також може давати неправдиві показання, обмовляти себе та взагалі мовчати. Відмова відповідати на запитання не може мати для суду ніякого доказового значення, оскільки право на мовчання, як і його складова – право не свідчити проти себе, є загально визнаними міжнародними принципами, реалізація яких сприяє веденню справедливого, всебічного, повного й об'єктивного судового розгляду, а також позбавленню можливості обвинувачення отримувати докази всупереч волі обвинуваченого. На відміну від показань свідка, обвинувачений звільняється від відповідальності за відмову від дачі показань або за дачу завідомо неправдивих показань.

При допиті свідка сторона захисту має наступні процесуальні права: ставити свідку запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка (ч. 1 ст. 96 КПК України); надати показання, документи, які підтверджують репутацію свідка, зокрема, щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність свідка, для доведеності достовірності показань свідка (ч. 2 ст. 96 КПК України); подати клопотання про допит свідка за відсутності певного допитаного свідка (ч. 5 ст. 352 КПК України); заявляти протест зняти питання, що не стосуються суті кримінального провадження (ч. 8 ст. 352 КПК України).

Ефективність проведення допиту свідка залежить від багатьох чинників, в тому числі й від дотримання процесуальної форми та вибору тактичних прийомів проведення самого допиту. Для цього необхідна ретельна підготовка: вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення черговості виклику та допиту свідків; вивчення спеціальних питань для засвоєння знань в окремих сферах людської діяльності, які є предметом допиту; складання плану допиту та орієнтовних питань для кожного окремого свідка.

Сторона захисту повинна заздалегідь продумати заявлення клопотань про виклик свідків, а також забезпечити їх явку до суду. У разі їх неявки вона має заявити клопотання про неможливість слухання справи за їх відсутності і про відкладення судового розгляду до виклику або приводу особи, що не з'явилася.

Як зазначалося раніше, під час допиту сторона захисту відповідно до ч. 8 ст. 352 КПК України може заявляти протест щодо запитання, що, на її думку, не стосується суті кримінального провадження або є некоректним. Якщо запитання являє собою частину відповіді або натякає на певну відповідь, то головуєчий має право його зняти, що звільняє свідка від обов'язку відповідати на поставлене питання. Суд не може зняти питання, які ставляться свідку для з'ясування достовірності його показань, оскільки згідно із ст. 96 КПК України він зобов'язаний на них відповісти.

За клопотанням сторони захисту свідок може бути допитаний повторно, але тільки якщо під час судового провадження стало відомо, що він може надати показання про інші обставини кримінального провадження, щодо яких раніше не допитувався. Проведення повторного допиту свідка можливе у випадку зміни прокурором обсягу обвинувачення (ст. 339 КПК України), висунення прокурором додаткового обвинувачення тощо.

Допит потерпілого здійснюється за правилами проведення допиту свідка (ч. 2 ст. 353 КПК України). Допитуючи потерпілого, сторона захисту повинна враховувати, що допит є активною взаємодією особи, що допитує, із допитуваним із застосуванням системи продуманих, цілеспрямованих дій особи, що допитує, направлених на досягнення конкретної мети – отримання від допитуваного конкретної інформації, необхідної для сторони захисту [5, с. 128].

Під час судового розгляду сторона захисту наділена цілим комплексом прав, які дають їй можливість шляхом заявлення клопотань ініціювати окремі процесуальні дії.

Крім того, сторона захисту може заявити клопотання про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо, а також про зміну, скасування або обрання запобіжного заходу. Суд незалежно від наявності клопотань повинен розглянути та вирішити питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Сторона захисту також у разі необхідності має право заявити клопотання про залучення перекладача (ч.3 ст.224 КПК України). Це можливо, якщо обвинувачений не володіє державною мовою або має фізичні вади (німі, глухі, сліпі тощо), у таких випадках суд залучає перекладача (сурдоперекладача). Ненадання обвинуваченому перекладача (сурдоперекладача) ЄСПЛ вважає порушенням права на захист та підставою для скасування судового рішення.

Всі клопотання повинні негайно вирішуватися судом в залі судового засідання. Кожне клопотання вирішується окремою ухвалою суду та заноситься до журналу судового засідання. Якщо клопотання є складним, то суд може виносити рішення у письмовому вигляді у нарадчій кімнаті.

За відсутності клопотань або після вирішення клопотань, якщо вони були подані, суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів.

Список бібліографічних посилань: 1. Александров А. С., Гришін С.П., Зейкан Я. П. Перехресний допит у суді: навч.-практ. посіб. Київ: Алерта, 2014. 528 с. 2. Андрусів В. Г. Участь адвоката-захисника в суді першої інстанції у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 19 с. 3. Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе: монография. Харьков: Вища шк., 1979. 144 с. 4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: від 4 листоп. 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. С.270. 5. Конин В. В. Процессуальные и тактические аспекты деятельности защитника в состязательном процессе: монография. М.: Юрлитинформ, 2009. 200 с. 6. Корчева Т. В. Проблемы діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2006. 20 с. 7. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. 664 с. 8. Машовец А., Конева С. Допросы в судебном следствии по уголовному делу. *Уголовное право*. 2013. № 2. С.104–109. 9. Михеенкова М. А. Благоприятствование защите (favor defensionis) и его проявление в современном уголовном процессе: монография. М.: Юрлитинформ, 2014. 232 с. 10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: від 16 груд. 1966 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 03.10.2017). 11. Попелюшко В. О. Судовий розгляд кримінальної справи: навч. посіб. Острог, 2003. 196 с. 12. Рагулин А. В. Процессуальные и тактические аспекты деятельности адвоката-защитника в уголовном судопроизводстве: монография. М.: Юрлитинформ, 2011. 392 с. 13. Римський статут Міжнародного кримінального суду: від 17 лип. 1998 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 03.10.2017). 14. Рівлін А. Л. Завдання адвоката в суді першої інстанції в кримінальній справі: для починаючих адвокатів / під ред. М. Ф. Бабченко. Київ: МЮ УССР, 1946. 40 с. 15. Трофименко В. М. Кримінально-процесуальні гарантії особистості в стадії судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2000. 226 с. 16. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник. Київ: Ін Юре, 2010. 496 с.

Одержано 07.10.2017

УДК 343.13

Ігор Петрович ЗІНЬКОВСЬКИЙ,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ЗМІНА ІСТОТНИХ УМОВ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ

Слідчий уповноважений за погодженням з прокурором звернутися до слідчого судді із клопотанням про зміну запобіжного заходу, в тому числі про скасування, зміну або